

Η ΜΕΓΑΛΗ ΔΙΔΑΧΗ

Τὰ ἑκατὸν σαράντα χρόνια τῆς Ἐξόδου

Κυριακή, 3 Ἀπριλίου 1966

Πῶς νὰ προσπεράση κανεὶς τὸ Μεσολόγγι, αὐτὸ τὸ πρόσωπο τῆς ἀθανασίας; Κάθε φορὰ πὸν ξανάρχεται ἡ μνήμη του, Ἀπρίλη μῆνα, αἰσθάνεται κανεὶς νὰ σαλεύουν μέσα του οἱ ρίζες τοῦ Γένους, οἱ δεσμοὶ μὲ τοὺς προγόνους οἱ ἀκατάλυτοι. Πηγαίνουμε στὰ πέρατα τοῦ κόσμου, περιδιαβάζουμε ἐδῶ κ' ἐκεῖ, γιὰ νὰ συγκομίσουμε ἐντυπώσεις, γιὰ νὰ γνωρίσουμε τοὺς λαούς, γιὰ νὰ χαροῦμε τὴν ὀμορφιά, πὸν ἔχει ἄπειρες μορφές, γιὰ νὰ μάθουμε κι' ἄλλες ἱστορίες, γιὰ νὰ ζήσουμε περιστατικὰ πρωτογνώριστα. Καὶ νὰ πὸν ἔρχεται ἡ στιγμή πὸν ἐπιστρέφουμε καὶ πάλι στὸν ἑαυτὸ μας, στὸ καλυβάκι πὸν εἶναι ἡ πατρίδα, στὸ ταπεινὸ ἄνθος τοῦ ἀνοιξιάτικου ἀσφόδελου, πὸν ἀντιπροσωπεύει στὰ μάτια μας ὅλους τοὺς παραδείσους τοῦ κόσμου, στὸ παραμῦθι πὸν εἶναι τὰ πρῶτά μας χρόνια, τὰ πρῶτά μας βήματα. Μεγάλῃ χαρὰ καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ εἶναι ἡ περιπλάνηση. Ἀρκεῖ νὰ ἔχῃς τὴ δύναμη νὰ μὴ χάνεσαι στὰ ξένα. Νὰ ξαναγυρίζῃς, νὰ ξανασκύβῃς στὰ πεπρωμένα τοῦ λαοῦ σου καὶ, πὸν ἔμπειρος τὴν κάθε φορὰ, νὰ ξανακοῦς τὶς μυστικὲς φωνές πὸν ἀναδίνει ἡ γενέθλια γῆ καὶ νὰ φρονηματίζεσαι καὶ νὰ διδάσκεσαι.

Τέτοια διδαχὴ, καὶ «μεγαλώτατη», καθὼς ἔλεγαν τότε, στὰ χρόνια τὰ παλιά, εἶναι τὸ Μεσολόγγι. Μία κολυμπήθρα τοῦ Σιλωάμ, πὸν καλυτερεύει, πὸν γιαιτρεύει, πὸν εὐγενίζει, πὸν ἐξανθρωπίζει. Μία πηγὴ ἀγνισμοῦ. Ἔρχεται ὁ Μπάϊρον ἐκεῖ πέρα, στὴν ταπεινὴ πολιτεία τῆς λιμνοθάλασσης, συνεπαρμένος ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ οὐσία ἐνὸς ἀγῶνα, πὸν ἀνταποκρίνεται μὲ ἄμεμπτη ἀκρίβεια στὶς ρομαντικὲς παρορμήσεις του καὶ στοὺς νεοκλασσικοὺς του ὀραματισμούς. Ἔρχεται ἀπὸ μία ζωὴ βυθισμένη στὴν ἀνθρωπαρέσκεια, στὴ λαιμαργία τῆς ἡδονῆς, στὴν ἀποδέσμευση ἀπὸ κάθε ἠθικὸ κανόνα, ἕνας ἄνθρωπος πὸν κατατρύχεται ἀπὸ τὸ σύμπλεγμα τῆς μειονεξίας καὶ πὸν δὲ βρίσκει ἄλλο τρόπο τοῦ «υἰάρχειν» ἀπὸ τὴ μεγαλόστομη ποίηση καὶ τὴν ἀέναη πρόκληση κοινωνικῶν σκανδάλων. Καὶ αὐτὸς ὁ ἀλαζονικὸς Βρεταννός, ὁ κακομαθημένος εὐπατρίδης, πὸν δὲν κατέχει τὴν ἰκανότητα νὰ συλλογιστῇ τὸν πόνο τοῦ ἄλλου, αὐτὸς ὁ ἀκαταπόνητος ἐραστής, ὁ γεμάτος κορμί, ὁ γεμάτος δίψα καὶ πείνα ζωῆς, ἀντιμετωπίζει τὶς πραγματικότητες, πὸν μποροῦσε νὰ τὶς στοχασθῇ σὰν ποιητής, ἀλλὰ δὲν μποροῦσε νὰ τὶς νιώσῃ σὰν ἠθικὴ προσωπικότητα. Τὸ Μεσολόγγι τὸν παίρνει φθαρμένο, ἀποκαμωμένο, ἀπελπισμένο, κυμαινόμενο ἀνάμεσα στοὺς οὐρανούς καὶ στὰ ὑποχθόνια, ἕνα «Τσαΐλντ Ἄρολντ» ἢ ἕνα «Μάιμφρεντ», καὶ τὸν μεταμορφώνει μονομιᾶς, ἀπὸ τὴν πρώτη

στιγμή, σ' Εὐφορίωνα. Τὸ Μεσολόγγι χρωστάει στὸν Μπάϋρον πολὺ λιγώτερα ἀπ' ὅσα χρωστάει ὁ Μπάϋρον στὸ Μεσολόγγι. Αὐτὸ δὲν εἶναι ἀγνωμοσύνη, ἂν τὸ σημειώσουμε μιὰ φορά. Γιατί ὁ Μπάϋρον πρόσφερε στὸ Μεσολόγγι μιὰ πέραπου ξοφλημένη ζωή. Καὶ τὸ Μεσολόγγι ἀντιπρόσφερε στὸν Μπάϋρον τὴν ἠθικὴ δικαίωση καὶ τὴν ἀθανασία, μιὰ ἀθανασία πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη πού θὰ μπορούσαν νὰ τοῦ προσπορίσουν ἡ λυρικὴ εὐγλωττία του, οἱ διαμάχες του μὲ τοὺς Σκώτους βάρδους καὶ τοὺς Ἄγγλους δημοσιογράφους καὶ ἡ κοινὴ καταδρομὴ γιὰ τὶς ἐρωτικὲς του περιπέτειες. Ἡ ἄφεσή του στὸ πάθος τῆς ζωῆς ἦταν ἡ λευτεριά πού εἶχε προτιμήσει. Καὶ, ξαφνικά, ἀνακάλυπτε πὼς ἡ λευτεριά δὲν εἶναι ἠθικὴ ἀσυδοσία, πὼς εἶναι ἠθικὴ καταξίωση, χρέος καὶ πόνος καὶ θάνατος. Ξαφνικά, ἐμάθαινε τὴν τέχνη νὰ εἶναι ἄντρας. Νὰ ὑπομένῃ τὴ στέρηση, νὰ γυμνάζεται στὴν ὑπομονή, νὰ σχεδιάζῃ μεγαλότολμες πράξεις, νὰ μὴ λογαριάζῃ τὸ χρόνο καθὼς τὸν ἐλογάριαζε ἄλλοτε, ὅταν προσπαθοῦσε στὴν Ἀθήνα, στὸ μοναστήρι τῶν Καπουτσίνων, νὰ μὴν παχύνῃ πίνοντας ξίδι, γιὰ ν' ἀποφύγῃ τὸ πεπρωμένο τῆς γενιᾶς του, πού τοὺς ἤθελε βραχύβιους τοὺς ἀρσενικούς. Πεθαίνοντας στὸ Μεσολόγγι ἰσιάρισε τὸ πανί του μὲ τὴ μοῖρα τοῦ Σέλλεϋ καὶ τοῦ Κητς καὶ καταστερώθηκε στὸν οὐρανὸ τῶν αἰώνων προτύπων. Ἀρρώστησε τὸ κορμί του ἐκεῖ. Ἡ ἄρρωστη ψυχὴ του ἔγιανε, βρῆκε τὸν ἀληθινὸ της προορισμό.

Παράλληλη εἶναι καὶ τοῦ Ἑλβετοῦ φαρμακοποιοῦ, τοῦ Ἰωάννη Ἰακώβου Μάγερ, τοῦ πολυτιμότερου χρονικογράφου τῆς πολιορκίας, ἡ περιπέτεια. Ὁ Ἰωάννης Ἰακώβος Μάγερ γεννήθηκε σιμὰ στὴ Ζυρίχη, στὸ Σαϊφφλισντορφ, στὰ 1798, τὴ χρονιά πού ἐγεννήθη κι ὁ Σολωμός. Εἶναι μιὰ σύμπτωση πού μπορεῖ νὰ ἔχῃ τὴ μυστικὴ σημασία τῆς σημασίας. Εἴκοσι χρονῶν ὁ Μάγερ πῆρε γυναικὰ του τὴ Σαλώμη Στάουμπ. Ἀλλὰ δὲν ἔζησαν πολὺ μαζί. Ἡ γυναικὰ του τὸν κατηγόρησε στὸ δικαστήριό τῆς Ζυρίχης βαρύτερα. Τὸν ὠνόμασε συκοφάντη, ἀπατεῶνα, σπάταλο, ἀσυμπόνετο ἄνθρωπο· ὁ Μάγερ δὲν τόλμησε, δὲν ἀντιμίλησε· καὶ τὸ δικαστήριό ἔλυσε τὸ γάμο, στηριγμένο σὲ ὅσα εἶχε καταγγείλει ἡ Στάουμπ. Εἴκοσι δυὸ χρονῶν ὁ Μάγερ βρίσκεται στὸ Φράιμπουργκ τῆς Βάδης, φοιτητῆς τῆς Ἰατρικῆς. Καὶ τὸν ἀπέβαλαν ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο γιὰ κακὴ διαγωγή. Ἴδου τί γράφει τὸ λατινικὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου τῆς ἀποβολῆς, κατὰ μετάφραση στὴν καθαρεύουσα: «Ἄν τυχὸν κανένα νέον, διακρινόμενον διὰ τὴν ἀδιάκοπον ἐπιμέλειαν καὶ τὴν χρηστότητα τοῦ χαρακτήρος, στενοχωρῆ ἢ ἔνδεια καὶ ἀπειλῆ νὰ χάσῃ τὴν σπουδὴν του ἢ νὰ μὴ φθάσῃ εἰς τὸ ποθητὸν τέρμα, δὲν λείπουν βοηθήματα, τὰ ὅποια ἢ εὐσέβεια τῶν προγόνων προσέφερε καὶ ἐνεπιστεύθη εἰς ἡμᾶς, διὰ νὰ ἀνακουφίζωμεν δι' αὐτῶν τὴν χαλεπότητα τῆς πενίας. Εἰς ἐκείνους ὅμως, οἱ ὅποιοι κατατρίβουν ματαίως τὸν καιρὸν τῶν καὶ, ἐνῶ εἶναι ἐνδεεῖς, θέλουν νὰ φαίνωνται πλούσιοι καὶ, καταχρῶμενοι τὴν εὐπιστίαν τῶν συμπολιτῶν τῶν,

έστερημένοι τῶν μέσων νὰ ἀποδώσουν τὴν δοθεῖσαν καὶ χρησιμοποιηθεῖσαν βοήθειαν, καταχρεώνονται, ἐπιβάλλομεν ἐπαξίους ποινὰς, αἱ ὅποια εἶναι καθορισμένα κατὰ τοῦ δόλου καὶ τῆς ἀπάτης». Καὶ γράφει ὁ Γεώργιος Δροσίνης στὸν πρόλογο τοῦ «Ἡμερολογίου τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου»: «Ἐδῶ τελειώνει ἡ πρώτη περίοδος τῆς νεανικῆς ζωῆς τοῦ Μάγερ. Καθὼς διαφαίνεται ἀπὸ τὸ κείμενον τῆς ἀποβολῆς του, ἐφορτώθη χρέη, τὰ ὅποια δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ. Τὸ στάδιόν του ἀνεκόπη διὰ τῆς ἀποπομπῆς ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου. Οἰκογενειακὴ ἐστία δὲν ὑπῆρχε πλέον δι' αὐτόν. Τί ἄλλο εἶχε νὰ κάμῃ παρὰ νὰ ζητήσῃ τύχην εἰς τὰ ξένα; Ὁ ἀντίπαλος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως εἶχε φθάσει ἕως ἐκεῖ καὶ συνετάρασσε τὰς νεανικὰς καρδίας».

Ἄφησε τὸν τόπο του, τὶς ἀσυλλογισιές του, μία μικρὴ ζωὴ ρημαγμένη, καὶ εἴκοσι τριῶν χρονῶν ἤρθε στὸ Μεσολόγγι. Καὶ ἔγινε ἓνας ἄλλος ἄνθρωπος. «Εὐλογημένη», συνεχίζει ὁ Γεώργιος Δροσίνης, «ὡς εἶναι ἡ Σαλώμη Μάγερ τὸ γένος Στάουμπ, ἡ ὁποία ἐζήτησε τὴν διάζευξίν της ἀπὸ τὸν Μάγερ, καὶ τρισευλογημένος ὁ γερμανὸς πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Φρειβούργου, ὁ ὁποῖος τὸν ἀπέβαλεν. Ἄν δὲν συνέβαιναν τὰ δύο ταῦτα, ἡ Ἑλβετία θὰ εἶχεν ἓνα περισσότερον ἀγαθὸν οἰκογενειάρχην καὶ ἓνα περισσότερον ἰατρὸν ἢ φαρμακοποιόν· ἀλλὰ τὸ Μεσολόγγιον θὰ ἔστερεῖτο τὸν Πολύβιον τῆς πολιορκίας του καὶ τὸ αἷμα ἐνὸς ἀπογόνου τοῦ Γουλιέλμου Τέλλου — κατὰ τὴν ἰδικὴν του ἔκφρασιν — δὲν θ' ἀνεμιγνύετο μὲ τὰ αἷματα τῶν ἡρώων τῆς Ἑλλάδος». Ὁ Μάγερ στὸ Μεσολόγγι δὲν εἶναι ὁ Φιλέλληνας, καθὼς ὁ Μπάϋρον, εἶναι ὁ Ἑλληνας. Αὐτὸς ὁ καταπικραμένος ἀπὸ τὰ ἴδια του τ' ἀνομήματα Ἑλβετὸς ἀνακαλύπτει τὸν ἄνθρωπο μέσα του καὶ μεταμορφώνεται σὲ μία πλήρη ἀνθρώπινη παρουσία. Πόσο τοῦ ταιριάζει ὁ στίχος τοῦ Σολωμοῦ: «Ἄστραψε φῶς κ' ἐγνώρισεν ὁ νιὸς τὸν ἑαυτὸ του!». Παίρνει γυναῖκά του στὸ Μεσολόγγι τὴν Ἀλτάνη, κόρη Ἰγγλέση ἢ Γριλιανοῦ. Βαπτίζεται ὀρθόδοξος. Κατὰ πληροφορίες ἀβέβαιες, ἀπὸ τὸ γάμο τοῦτον γεννιοῦνται δύο κορίτσια, πὺλ χάνονται κατὰ τὴν Ἑξοδο. Ἰδρύει, μὲ χρήματα τῆς γυναίκας του, φαρμακεῖο. Κάνει, μὲ τὶς λίγες του γνώσεις, καὶ τὸ γιατρό. Συντάσσει τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά», τὴν ἐφημερίδα τῆς πολιορκίας. Χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ διοίκηση σὰν ἔμπιστο πρόσωπο σὲ λεπτοτάτες ἀποστολές. Ἐπικαλεῖται τὴν «εἰσφορὰν τῶν ἀπανταχοῦ λογίων», γιὰ νὰ ἰδρῶσῃ Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη. Σκοτώνεται μαζί μὲ τὴν γυναῖκα του στὴν Ἑξοδο. Μία νέα ζωὴ, ἡ ἀντίστροφη ὄψη τῆς παλιᾶς, δοσμένη ὀλόκληρη στὴν Ἑλλάδα. Θὰ μπορούσε νὰ μείνῃ στὴν πατρίδα του καὶ νὰ ζήσῃ λεύτερος, καὶ ἤρθε στὸ Μεσολόγγι γιὰ ν' ἀνταλλάξῃ τὴν λευτεριά μὲ τὸ θάνατο! Ἀλλὰ ἔμαθε τοῦλάχιστον τί εἶναι ἡ λευτεριά!

Πήρε τὸ μέγιστο μάθημα τῆς ζωῆς ἢ τοῦ θανάτου. Τὸ μέγιστο μάθημα τοῦ Μεσολογγίου. Ἴδου τί γράφει ὁ Μάγερ σὲ φίλο του λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν Ἔξοδο: «Ἐν ὀνόματι ὄλων τῶν ἐνταῦθα ἡρώων, μεταξύ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ ὁ Νότης Μπότσαρης, ὁ Παπαδιαμαντόπουλος καὶ ἐγώ, ὅστις παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως ἐδιωρίσθην ἀρχηγὸς ἐνὸς ἐκστρατευτικοῦ σώματος, σᾶς ἀναγγέλλω τὴν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὠρισμένην ἀπόφασίν μας διὰ νὰ ὑπερασπισθῶμεν καὶ τὴν ὑστέραν σπιθαμὴν τῆς γῆς τοῦ Μεσολογγίου καὶ νὰ συνενταφιασθῶμεν ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως, χωρὶς ν' ἀκούσωμεν πρότασίν τινα συνθήκης». Ὁ Μάγερ πεθαίνει εἴκοσι ὀκτῶ χρονῶν. Αὐτὸς ὁ ἀπόλεμος γεύεται μὲ ἀκέρια συνείδηση τὴν ὑψηλοτάτη ἡδονὴ τῆς θυσίας.

Αὐτὴ τὴ δύναμη ἔχουν τὰ ἱστορικὰ περιστατικὰ ποὺ γίνονται σύμβολα, ποὺ καταυγάζουν τὴν Ἱστορία μὲ τὸ ἀνέσπερο φῶς τους. Ἡ ἑλληνικὴ μοῖρα εἶναι γεμάτη παρόμοια συμβάντα. Κάθε τόσο ὁ Ἕλληνας ἄνθρωπος εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀντιμετωπίζη τὸ δίλημμα: λευτεριά ἢ ἐξολοθρευμός. Καὶ δίνει πάντα τὴν ἴδια ἀπόκριση· ἀμετάβλητη, ἄφθαρτη, καθαγιασμένη ἀπὸ τὸ αἶμα χιλιάδων χρόνων. Αὐτὸ τὸ αἶμα, αὐτὸν τὸν πόνο, αὐτὴ τὴν ἀγωνία, αὐτὴ τὴν πελώρια ἀνάταση, ποὺ μᾶς φτερώνει καὶ μᾶς ἀποθεώνει στίς στιγμὲς τῶν μεγάλων κινδύνων, τὴ λησμονοῦμε, σὰν πέσουμε στὸ τέλμα τῆς χαμοσερνάμενης καθημερινῆς ζωῆς. Πολὺ συχνὰ μῆτε ἡ πολιτικὴ μῆτε ἡ πνευματικὴ μας ἡγεσία τὴ συλλογίζονται. Ὁ ἑλληνικὸς πόλεμος εἶναι ὁ ἀντίποδας τῆς ἑλληνικῆς εἰρήνης. Καὶ τούτῃ τὴν ἑλληνικὴ εἰρήνη, θεμελιωμένη σ' ἓνα ἀπέραντο καὶ βαθύτατα κατανοητικὸ ὀστεοφυλάκιο, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ὑπερασπίζουμε μὲ τὴν ἴδια εὐψυχία καὶ τὴν ἴδια ἀγνότητα ποὺ ὑπερασπίζουμε τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὅσια στὸν πόλεμο, ἂν ἐπιθυμοῦμε νὰ ὑπάρξουμε σὰν ἐστία φωτὸς ἀνάμεσα στὴν κοινότητα τῶν ἐθνῶν καὶ ὄχι σὰν ἓνα ὠχρὸ, ἀναιμικὸ ἡλιόγευμα. Ὁ ἀγώνας γιὰ τὴ λευτεριά εἶναι ὁ ἀγώνας τῆς κάθε στιγμῆς. Ἡ ἐπιδίωξη τῆς δικαιοσύνης εἶναι ἐπίσης ἡ ἐπιδίωξη τῆς κάθε στιγμῆς. Τὸ χρέος πρὸς τὸν τόπο καὶ πρὸς τὴν ἱστορία του εἶναι χρέος διαιώνιο καὶ ἀδιάλλακτο. Δὲν μποροῦμε νὰ τὸ ξοφλήσουμε μὲ κούφιους πανηγυρικούς, ὅταν δὲν εἴμαστε ἱκανοὶ νὰ νιώσουμε τὴν Ἑλλάδα σὰν ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ παρουσία, σὰν ἀκατάλυτη ἔκφραση τῆς ἀνθρώπινης εὐθύνης, καὶ τὴν καταμολεύουμε μὲ συνεχεῖς βιασμούς. Οἱ γενιὲς ποὺ ἔρχονται περιμένουν ἀπὸ μᾶς μία ἀληθινὰ λεύτερη πατρίδα, ἰσόνομη, δίκαιη, γενναία, ἀνοιχτόμυαλη, τολμηρὴ, ὀλοζώντανη. Ὅχι ἓνα θλιβερό κορμί κατασπαραγμένο ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη ἐπιβουλή τοῦ πολιτικοῦ συμφέροντος, ἀπὸ τὴ φαλκίδευση κάθε ὑψηλοῦ νοήματος, ἀπὸ τὴν ἔνοχη ἐκμετάλλευση κάθε εὐκαιρίας.

Καὶ θὰ πρέπη νὰ τρέμουμε τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἐξόδου θὰ σταθοῦν στὴν
πύλη τῆς ἀθανασίας καὶ θὰ μᾶς ρωτήσουν:
— Τί τὸ ἐκάματε τὸ Μεσολόγγι;

Τὸ Μεσολόγγι δὲν εἶναι μονάχα ὁ πόλεμος. Εἶναι ἡ κάθε στιγμὴ. Κι' αὐτὸ ἴσια ἴσια τὸ
Μεσολόγγι τῆς κάθε στιγμῆς εἶναι ποὺ δὲν ὑπάρχει.

Ι.Μ.ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ